

Hasan Fırat Diker, *Ayasofya ve Onarımları*, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, 2016, 367 s.

Vusala Aghayeva
(*Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi*)

Mimar ve aynı zamanda Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Hasan Fırat Diker'in 'Ayasofya ve Onarımları' adlı kitabı 2016 yılında Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınlarından 367 sayfa olarak yayımlanmıştır.

Hasan Fırat Diker tarafından yayıma hazırlanan bu eser, sanat tarihinin önemli bir yapısı olan Ayasofya'nın bugüne kadar geçirdiği çeşitli onarımları kronolojik şekilde bizlere sunarak teknik açıdan Ayasofya'nın yapısında tespit edilebilen değişiklikleri, özellikle Osmanlı ve Cumhuriyet dönemindeki onarımlarla ilgili arşiv belgelerine dayanarak bilinmeyen birçok önemli noktayı aydınlığa kavuşturan önemli bir kaynaktır.

Külliyesiyle birlikte Ayasofya'nın, 6.yüzyıldan itibaren önce kilise, sonra cami ve ardından da müze olarak kullanımı, pek çok tarihi ve önemli olaylara sahne olmasına, beraberinde yapısal değişimler yaşamasına neden olmuştur. Tarih boyunca bu değişimleri, farklı dillerde ve çeşitli şekillerde açıklayan kaynaklar gereken ilgiyi henüz görmemektedir. Diker'e göre görsel ve yazılı belgelerin yeterince irdelenmemesi, Ayasofya'nın mimari kurgusunu okumayı zorlaştırmaktadır. Genelde farklı kültür varlıklarında da yapıldığı gibi, sonuçlara bakılarak çıkarılan teşhisler Ayasofya için de uygulanarak tarihi derinlikten yoksun, yüzeysel bilgilerle donatılmış sınırlı bilgiler sunulmasına yol açmıştır.

Çalışmanın gaye ve maksadı ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır; burada amaç sanat ve mimarlık tarihi boyunca Ayasofya'nın hangi önem ve özelliklere sahip olduğunu daha önce de defalarca yapıldığı gibi vurgulamak ve ikinci kaynakları tartışmak değildir, elde edilen belge, veri ve gözlem çerçevesinde yapılan onarımlar, Ayasofya'nın külliye olarak bütünündeki değişimleri araştırarak yeni bulguların onarım istek ve mantığına uygunluğunu sorgulamak ve ileride yapılacak Ayasofya restorasyonları için ışık tutacak kaynak oluşturmaktır.

Kitap kapsamındaki metinler, öncelikle birinci dereceden kaynak niteliği teşkil eden yazma eserler ile, belgelerden alıntılar doğrultusunda şekillendirilmiş ve derlenen bu veriler karşılaştırmalı olarak tartışılıp yorumlanmıştır.

Bu çalışmanın belgelere bakılarak irdelenmesi, hem daha objektif bir araştırma hazırlama, hem de şimdiye kadar yazılanları içerik ve metodoloji yönünden daha da genişletme maksadıdır.

Ayasofya'nın Erken Tarihçesinin betimlendiği kitabın ilk bölümünde, gerek çağdaş verilerden, gerekse de Osmanlı yazılarında ifade bulmuş rivayetlerden yararlanılarak, tarihte üç kez inşa edilmiş Ayasofya kilisesinin inşa süreçlerine değinilmiştir.

Yazar, Ayasofya'nın üçüncü yapılanmasından bu yana, deprem ve yangın gibi doğal afetler, Latin işgali ve İstanbul'un fethi sırasında geçirdiği dönüşümlerle mevcut durumu anlamak ve korumak adına ileriye dönük müdahalelerde bulunmak için yapının geçirdiği değişimlerin kronolojik olarak ele alınması gerektiğine inanmaktadır.

6.yüzyıldan 15.yüzyıla kadar kilise olarak kullanıldığı dönemde geçirdiği dönüşüm ve onarımlar, kitabın *Ayasofya Kilisesi Onarımları* adlı bölümde araştırmalar üzerinden kişisel gözlemlere de yer verilerek tartışılmaya açılmıştır. Burada okurlar ilk yapılaşmalar ve erken onarımlardan başlayarak İstanbul'un fethine kadar Ayasofya'nın geçirdiği evrelere aşına olmaktadır.

Kitapta, Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettikten sonra, İstanbul'un tarihini bilen Rumların, Frenklerin, ruhbanların ve patriklerin bir araya gelmesini emrederek, İstanbul'daki binaların kimler tarafından yapıldığını ve kimlerin bu şehirde hükümlerlik sürdürdüğünü öğrenmek istediği belirtilir. Fatih, Ayasofya'ya ait kitapları getirterek rahiplerin yardımıyla bunları Türkçeye tercüme ettirir ve Ayasofya'nın kaç kere harap olup onarıldığını öğrenmiş olur.

Osmanlı döneminde Ayasofya Camii adlı bölümde yazar, kullanım biçimi fetihten sonra değişen ve artık bir Osmanlı Külliyesine dönüşmeye başlayan Ayasofya'nın bu dönemde hükümdarlar tarafından yürütülen yapısal eklentiler bağlamında göze çarpan faaliyetlerinden bahsetmektedir. Birbirini takip eden dönemler boyunca Ayasofya yeni Osmanlı yapılarıyla donatılmış, en yoğun imar faaliyetleri Fatih Sultan Mehmet (hd 1451-1481), II. Beyazıt (hd 1481-1512), II. Selim (hd 1566-1574), III. Murat (hd 1574-1595), I. Ahmet (hd 1603-1617), III. Ahmet (hd 1703-1730), I. Mahmud (hd 1730-1754), II. Mahmud (hd 1808-1839), Abdülmecid (hd 1839-1861) ve II. Abdülhamid (hd 1876-1909) dönemlerinde yaşanmış olup, sırasıyla medrese, minareler, türbeler, abdesthane, şadırvan, sıbyan mektebi, kütüphane, imaret, hünkar mahfeli, hünkar sofası ve muvakkithanenin külliye eklendiği belirtilmektedir.

Kitabın *Fossati Onarımları* adlı bölümünde Diker, Sultan Abdülmecid döneminde Ayasofya'da restorasyon ve iç dekorasyon çalışmaları yürüten Fossati kardeşlerin burada yaptığı değişikliklerden bahsetmektedir. 1836'da Rus Çarlığı tarafından Peterburg'da saray mimarlığı görevine getirilen Gaspere T. Fossati (1809-1883), 1837 yılında Çar Nikolay tarafından İstanbul'daki Rus Elçilik binasının yapımıyla görevlendirilmiş, 20 yıldan fazla İstanbul'da kalmış ve çalışma hayatının en verimli yıllarını burada geçirmiştir. Bu süre zarfında İstanbul'da yaşayan ve kendisi gibi mimar olan kardeşi Giuseppe Fossati (1822-1891) de kendisine yardımcı olmuştur. Onarımlar nedeniyle cami, 1847-1849 yılları arasında ibadete kapatılmış, bu onarımların o güne değin yapılan onarımlarla kıyaslanamayacak kadar büyük olduğu belirtilmiştir.

Diker, kendi araştırmasında pek çok yönüyle irdelemeye çalıştığı Fossati onarımlarının halen Ayasofya mozaik konservasyon ve restorasyon onarımla-

rında etkisini devam ettirdiğini iddia ederken, Gaspare Fossati'nin sadece Ayasofya'nın ana kubbesi altındaki Serafim meleklerinin yüzlerini değil Ayasofya'nın Klasik Osmanlı görünümünü de yaptığı mevcut dekorasyonla örttüğünü belirtir.

Diker, yüzünün açılmasına vesile olan mozaik serafim figürünün, yüzünü örten sıva ile maskesinin kaldırılmasının, Ayasofya'nın gizlenmiş doğu Roma izlerini ortaya çıkarmak açısından önemli bir atılım olduğunu vurgulamaktadır.

Kitabın *Son Dönem Osmanlı Onarımları* bölümünde yazar, kullandığı kaynaklara dayanarak 1847'den 1911'e kadar süren 64 yıllık süreçte yapılmış Ayasofya onarımlarında çok sistematik bir yöntemin izlenemediğini, bazı onarımların sık sık tekrarlanmasına rağmen çok sağlıklı çözümlerin üretilmediğini, hatta yerine göre israfa bile gidildiğini, fakat Avrupa menşeli yaklaşımlardan da vazgeçilemediğini bizlere göstermektedir. Kitapta yakalanabilen ayrıntılar arasında, Osmanlı Devleti'nin hem ekonomik, hem de siyasi olarak en sıkıntılı zamanlarında bile Ayasofya onarımları için hiçbir fedakarlıktan kaçınılmadığı, yabancı ülke esnaf ve işçisine borçlanmak pahasına onarımlara devam edildiği ve Ayasofya'ya karşı hep duyarlı davranmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu dönem onarımlarda en çok dikkat çeken hususlardan biri, Ayasofya Külliyesi'nin altyapı sorunlarıyla ilgili çalışmalar olduğu görülmektedir. Bunda kuşkusuz, Ayasofya'nın bir külliye olarak kullanımından kaynaklanan su ihtiyacı ile atık su tahliyesine yönelik faaliyetlerin payı olduğu vurgulanmaktadır.

Cumhuriyetin İlk Yıllarından 1950'ye dek Ayasofya Onarımları bölümünde Ayasofya onarımlarının, Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devlet tarafından en üst düzeyde değerlendirildiğini görmekteyiz. Cumhuriyet döneminde alınmış kararname, Ayasofya'nın müzeleştirilmesi için atılmış en önemli adım olarak kabul edilebilse de, yapısal güçlendirme adına herhangi bir girişimde bulunulmadığına değinilmektedir.

Müzeleşmeden günümüze kadar yapılan onarımlarla ilgili kitabın son kısmında, resmi evraklar kronolojik şekilde yıllara ayrılarak açıklayıcı bilgiler sunulmaktadır.

Diker'e göre Ayasofya'nın kilise olarak inşa edilip kullanıldığı Bizans evreleri kadar, camileştirilerek varlığını sürdürdüğü Osmanlı dönemlerinin de gerektirdiği ilgiyi görmesi ve titizlikle irdelenmesi gerekmektedir. Ayasofya'yı cami ya da kilise olarak kabul edenlerin tarihi inanç yapısı algısını besleyecek her yeni bilgi ve bulgunun, bizlere onun varlığının ne kadar değerli ve korunmasının da ne kadar önemli olduğunu göstereceği değerlendirmesiyle kitap sona ermektedir.

Ayasofya'nın yapıldığı tarihten itibaren geçirmiş olduğu çeşitli onarımları kronolojik olarak araştırmacılara sunan kitap, kaynak niteliğinde olup, oldukça değerli bir çalışmadır. Yazar tarafından kitap adının 'Ayasofya ve Onarımları' olarak tercih edilmesinin Ayasofya'da bundan sonra yapılacak müdahalelerin

onarımdan öte restorasyon titizliğiyle ele alınma temennisiyle ilişkili olduğunu vurgulamaktadır.

Tarihçiler tarafından 'dünyanın 8. harikası' olarak nitelendirilen, İstanbul'un en önemli simgesi olarak kabul edilen Ayasofya ile ilgili mevcut çalışma saygın bir rehber olarak görülmeyi hak etmektedir.